

Հովհաննես Թումանյան

Ալլահից դրկված

(Մի հիշողություն թուրք-հայկական ընդհարումներից)

1905 թվի աշնանն էր, թուրք-հայկական ընդհարումների ամենակատաղի ժամանակը: Ես իմ հայրենիքումն էի՝ Լոռու սարերում: Մենք մի ժողով արինք ու որոշեցինք, թե՛ լոռեցիներս չենք կովում մեր հարևան թուրքերի հետ, որովհետև եթե ուժեղ ենք՝ անխղճություն է դա, իսկ եթե թույլ ենք՝ հիմարություն է: Բարձրացնում ենք սպիտակ դրոշակ և աշխատում ենք սերն ու խաղաղությունը պահել մեր սարերում ու ձորերում:

Բայց շուտով պարզվեց, որ սերն ու խաղաղությունը շատ են խրթին բառեր, և լավ չեն հասկանում ո՛չ հայը, ո՛չ թուրքը: Մարդիկ գազան էին կտրել, թողնված էին իրենք իրենց, և ոչ միայն հայը թուրքին է ուտում, թուրքը՝ հային, այլև թուրքը՝ թուրքին, հայը՝ հային: Եղբայրն եղբորը չէր խնայում, ընկերն՝ ընկերին, հարևանը՝ հարևանին, մեծը՝ փոքրին, գորեղը՝ տկարին: Իհարկե, այս աշխարհքում անկարելի էր կատարյալ սեր ու խաղաղություն պահել:

Եվ ահա մի օր էլ տեղեկություն է գալիս, թե այսինչ տեղը մի քանի մահմեդական են սպանված: Կենդանի մնացածները փախել են X կայարանը:

Մի խումբ ձիավորներով շտապում ենք X կայարանը: Կայարանը գրեթե դատարկ է: Գնացքների երթևեկությունը դադարած է, ծառայողներն ու առևտրականները ցրված: Լոռու ձորերի երկարությամբ ոռնալով փչում է նոյեմբերի ցուրտ քամին: Կայարանի առջև, ճանապարհի մեջտեղը կանգնած է մի մենակ մարդ: Փախածներից մինն է, բացատրում են կողքիս ձիավորները:

Դեռ բավական հեռու ենք: Նա մեզ չի նկատել: Երեսը հակառակ կողմը կանգնած է օտար, մենակ, դատարկ, ահռելի ձորում, թշնամու հողում:

Մի որոշ տարածության վրա կանգ առանք, իջանք ձիերից: Ես դիմեցի դեպի նրան: Շտապում եմ մի բույե առաջ ուրախացնել նրան, թե ապահով է ու գտնվում է իր եղբայրների մեջ, ուզում եմ մի բույե առաջ վայելել այդ վայրկյանի գերագանց հաճույքը: Մեր ձիաներից մինը խրխնջաց: Նա ետ նայեց, տեսավ զինված մարդկանց բազմությունը, տեսավ ինձ, որ գնում եմ ուղիղ իրեն վրա ու սարսափահար տեղիցը թռավ . . . Թռավ, բայց ուր գնա . . . Մտավ կայարանի դռան տակն ու կուչ եկավ: Ես վազեցի:

Մի՛ վախիր, մի՛ վախիր . . .

Բայց նա արդեն բառաչում էր՝ սարսափով լիքն աչքերը հառած երեսիս:

Մի՛ վախիր . . . ինչո՞ւ ես վախենում . . . ամոթ չի՞ . . .

Բայց նա իմ բառերը չէր էլ լսում, բառաչում էր ավելի զարհուրելի, և երբ իրեն հասա, անխուսափելի օրհասը տեսնելով առաջին, մի վայրկյան ուզեց մի բանով պաշտպանվել և, ասես թե հանկարծ հիշելով, ձեռքը տարածեց դեպի ջինջ կապույտ երկինքը ու սպառնալի աղաղակեց .

Ալլա՛հ . . .

Ալլահը կա, հապա՛ . . . Քանի որ նա կա՝ ընչի՞ց ես վախենում . վե՛ր կաց:

Ձեռքը բռնեցի, նա վեր կացավ: Ինձ թվաց, թե դեռ լավ չէր հավատում, և կարծես ստուգելու համար մին էլ ցույց տվեց երկինքը:

Ալլահ վար . . . (Աստված կա):

Մի՛ վախիր, արի՛, ինձ հետ արի:

Նա սառած, դողալով գալիս էր իմ կողքին: Հանկարծ փղձկաց ու սկսեց լաց լինել:

Ինչո՞ւ ես լաց լինում, ումի՞ց ես վախենում . . . Դու մեր դոճաղն ես . . . մեր ախպերն ես . . . Ախր չէ՞ որ այլահ կա էնտեղ . . .

Կա, կա . մի՛ վախենար . . .

Ես նկատեցի, թե ինչպես ավելի սկսեց նա դողալ, երբ, մոտեցանք մեր ձիավորներին: Երբ հասանք՝ նրանց էլ ցույց տվեց երկինքը:

Այլա՛հ . . .

Մի գյուղացի, որ ճանաչում էր սրան, առաջ եկավ .

Բարով, Բայրամ, ասավ ու սկսեց հանդիմանել:

Այ մարդ, չես անաչո՞ւմ, լաց ես ըլում: Փառք աստծու, ազատվել ես, էլ ինչի՞ ես լաց ըլում . ամոթ չի՞:

Ձեզ դուրբան, ես էլ ձեր ախպերն եմ . . .

Իհարկե, մեր ախպերն ես . . . Մի՛ վախենար, աղի հետ գնա:

Ես ներս տարա նրան այն սենյակը, որ պատրաստել էին ինձ համար, ասի, որ ոչ ոք ներս չմտնի, առանձին խոսելիք ունեն հետը:

Տաք սենյակում վառարանի մեջ ճարճատում էր թեժ կրակը:

Նստի՛, Բայրամ:

Նա նստեց կրակի դեմը՝ թախտի վրա: Ես նկատեցի, թե ինչքան էր ուժասպառ եղած: Ուզեցի հաց բերել տամ ուտի, արգելք եղավ:

Երկու օր է հաց չեմ կերել, բայց իշտահ չունեմ իսկի . շատ եմ բեզարած . . . քունս է շատ տանում . . .

Եվ ընդարմացած թեքվում էր դեպի մութարքեն:

Մարդը չի կարող իմանալ, թե ինչ կա իր առջևը պահված, սկսեց խոսել ասես ինքն իր հետ: Պարսկաստանի խորքից վեր կացա եկա աշխատանք անեն, տանեն քյուլփաթ պահեն– էս պատահեց . . .

Հանգստացի՛, Բայրամ, հանգստացի՛ . . .

Ամեն բան սուտ է, մենակ ալլահն է ճշմարիտ . . .

Ճշմարիտ ես ասում:

- Ամենքս ալլահով մին ենք:

Մին ենք,– կրկնեցի ես:

Նա է քեզ դրկել, մրմնջաց վերջին անգամ: Ես լռեցի:

Նա քնեց: Ես նայում էի նրան, և ինձ թվում էր, թե նա հանգստանում էր ալլահի հովանավորության տակ, որ ասես թե նայում էր վերևի ջինջ կապույտից, իսկ <ես> նրանից պահապան էի կարգված, որ ոչ ոք չխանգարի Բայրամի հանգիստը: Ես այն բռպեին գգում էի իմ պաշտոնի ամբողջ վեհությունը, և ոչ ոք, ոչ ոք չէր կարող խանգարել նրա հանգիստը: